

1. Χάρτης του Νομού Λασιθίου.

ΜΙΝΩΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ Οι έρευνες των πέντε τελευταίων ετών

Η περιοχή της Σητείας έχει μεγάλη σημασία για το μινωικό πολιτισμό, εξαιτίας κατ' αρχήν της γεωγραφικής της θέσης. Με μια ματιά στο χάρτη, βλέπει κανείς εύκολα ότι εκεί οδηγούν δύο θαλάσσιοι δρόμοι, ο ένας από την Ανατολή, (Κύπρο, Αίγυπτο, Συρία, Παλαιστίνη) και ο δεύτερος από το Νοτιοανατολικό Αιγαίο, (Κυκλαδες, Δωδεκάνησα, Νοτιοανατολικές ακτές της Μικράς Ασίας). (φωτ. 1).

Στο χώρο αυτό είναι την ευκαιρία, ως υπάλληλος της ΚΔ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, να πραγματοποιήσω αρκετές έρευνες με ενδιαφέροντα αποτελέσματα, τα τελευταία πέντε χρόνια.

Dr. Μεταξία Τσιποπούλου

Πανεπιστήμιο Bristol

Αγία Φωτιά

Σε απόσταση πέντε περίπου χιλιομέτρων ανατολικά από την πόλη της Σητείας, στην παραλία, ακριβώς στα δύρια του δρόμου που οδηγεί προς τη Ζάκρο, εκτείνεται μια μεγάλη πεδιάδα, περίπου επτακαὶον στρεμμάτων, η μονη μεταξύ Σητείας και Παλαιόπατρου, σημαντική για αυτήν την Ερητική και άγονη γενικά περιοχή. Ακριβώς στα Νότια της πεδιάδας υπάρχει

ο μικρός οικισμός της Αγίας Φωτιάς που ανήκει στο Δήμο Σητείας. Η πεδιάδα είναι, ακόμα, σχεδόν εντελώς ελεύθερη από κτίσματα, και σ' ένα μεγάλο τμήμα της καλλιεργείται αμπέλος. Στο μέσον της, διπλά στη θάλασσα, μερικοί είκοσι πέντε μέτρων, που ονομάζεται Κουφωτά. (φωτ. 2) Η Αγία Φωτιά είναι καρυγμένος αρχαιολογικός χώρος και προστατεύεται από το Υπουργείο Πολιτισμού:

Πριν χρόνια ανακαλύφτηκε εκεί ένα μοναδικό μνημείο, μια νεκρόπολη της Πρωτομινωικής Εποχής, (2500-2.300 π.Χ. περίπου) περάστια σε μέγεθος. Σχεδόν τριάκοσιοι τάφοι έχουν σκαρφεί από τον Κ. Δαμάρα. Είναι μια από τις μεγαλύτερες της εποχής της σ' όλο το Αιγαίο, αλλά ιδιάτερα σημαντική και για ένα ακόμα λόγο: Κυρίως στα κτερίσματα των τάφων, και λιγότερο στον τρόπο κατασκευής τους, υπάρχουν πολλά κυκλαδικά

στοιχεία, τόσα μάλιστα ώστε υποστηρίχθηκε ότι το νεκροταφείο αυτό ανήκε σε αποικία Κυκλαδιτών, που εγκαταστάθηκαν κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στη βορειοανατολική ακτή της Κρήτης για λόγους ίσως σχετικούς με τη διακίνηση του οικιανού της Μήλου.

Με ιδιαιτέρη συγκίνηση έκεινήσαμε την ανασκαφή στην κορυφή του λόφου των Κουφωτών, μόλις εκατό μέτρα από το νεκροταφείο. Η έρευνα άρχισε με αφορμή αίτησης για ανέγερση ένοδοσοχείου, το 1984. Πολύ παλαιότερα, το 1959, ο Ν. Πλάτων είχε επισημάνει στο σημείο αυτό λειψανα τοιχών και προανακτορικά ορθρακά. Ο ίδιος εξάλου είχε ερευνήσει δύο σπηλιές, στη βόρεια πλαγιά του λόφου, προς τη θάλασσα, που περιείχαν λείψανα νεολιθικής κατοικήσης καθαρές. Προανακτορικές και παλαιανακτορικές. Ελπίζαμε λοιπόν, τόσο τη γράφουσα, όσο και ο ανασκαφέας του νεκροταφείου, ότι θα δρισκαμεν την πρωτομανικού οικισμού. Οχι όμως. Βέβαια, τη μεγάλη γοντεία της ανασκαφής αποτελεί το στοιχείο της εκπλήξης, αλλά και η Αγία Φωτιά, πραγματικά δε στόματός να μας προσφέρει εκπλήξεις, από την αρχή της έρευνας μέχρι σήμερα. Ευτυχώς οι περισσότερες απ' αυτές ήταν ευχρήστες.

Ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά:

Αρχικά ερευνήθηκε μια κυκλική κατασκευή, με εισόδο στα ανατολικά, εξωτερική διάμετρου 7,5 μέτρα και πάχος τοιχώματος 1,20 μέτρα. Είναι κτισμένη οποιαδήποτε πέτρες, χωρίς συνδετικό υλικό, και οώστει σε ύψος 80 εκατοστών. Βρέθηκε γεισμένη με πέτρες στα εσωτερικό της, που σχημάτιζαν έναν κώνο, ύψους 1,50 μέτρου. Στα ανατολικά της, ορατά στην επιφάνεια, υπήρχαν μερικά ευθύγραμμα τοιχάκια. Η δύλ θαλάσση θύμιζε έτσι τους βόλωτους προανακτορικούς τάφους της Μεσαράς, μόνο που αυτοί είναι ουσιαστικά άγνωστοι στην ανατολική Κρήτη. Είχαμε λοιπόν ένα μοναδικό μνημείο! Ναι, αλλά για άλλους λόγους.

Η ανασκαφή έδειξε ότι τα ευθύγραμμα τοιχάκια ήταν παλαιότερα από το κυκλικό κτίσμα. Όσο γι' αυτό το τελευταίο, δεν αποδείχθηκε δυντυχώς, ότι ήταν τάφος, αν και προς το παρόν, δεν έχουμε άλλη πρόταση ερμηνείας του. Βρέθηκε άδειο και χρονολογήσης στη Μεσομινιακή II φάση (1900-1800 π.Χ. περίπου).

Γρήγορα φάνηκε ότι στο παλαιότερο στρώμα υπήρχε όχι ένας οικισμός, αλλά ένα μεγάλο κτίριο το τελευταία φάσης της Προανακτορικής Εποχής, (περίπου 2000 π.Χ.) εντελώς μοναδικό όχι μόνον για την Κρήτη,

2. Η πεδιάδα και ο οικισμός της Αγίας Φωτιάς.

αλλά για ολόκληρο το Αιγαίο. (φωτ. 3).

Τη δεύτερη χρονιά της ανασκαφής (1985) ερευνήθηκαν οι πλαγιές του λόφου Κουφωτά. Αποκαλύφτηκε ένα μεγάλο οχυρωματικό τείχος, με τέσσερις πύργους, που έδωσε το κτίριο, όλο ένα, λίγο ως πολύ, μοναδικό εύρημα για την Κρήτη.

Η κατάληψη του λόφου είχε λοιπόν δύο φάσεις: Στην πρώτη, (Μεσομινιακή Ia, περίπου 2000 π.Χ.) κτίστηκε ένα μεγάλο ορθογώνιο κτίριο, με τρίαντά έξι χώρους και κεντρική αψίδα, καθώς και η οχύρωση, και στη δεύτερη φάση, (Μεσομινιακή II, 1900-1800 π.Χ. περίπου) μετά την εγκατάλειψη και την καταστροφή του κτηρίου, και εν μέρει πάνω στα λειψάνα του, θεμελώθηκε το κυκλικό κτίσμα, και άλλο ένα όμιου αλλά μικρότερο, στα Νότια του. Στην ίδια νεότερη εποχή αντίκρισης μερικοί τοξειδεύτηκαν, που δε οώσται καλά και δεν ταυτίστηκαν με συγκεκριμένο οικοδόμημα.

Τα προβλήματα που παρουσιάζει η ερμηνεία αυτών των ευρημάτων είναι έβενα πολλά, εξαιτίας του μοναδικού χαρακτήρα τους. Πρώτα-πώτα ήταν τάφοι ή όχι τα δύο νεότερα κυκλικά κτίσματα; Η θέση τους, το σχήμα τους, το μεγέθες τους και ο τρόπος κατασκευής τους, ο προσανατολισμός και το γεγονός ότι αποτελούν ζύγιος, οδηγούν προς αυτήν την ερμηνεία. Η χρονολόγηση τους εξάλου δεν αποτελεί εμπόδιο για την ταύτιση με τάφους. Όμως, ότι μόνον τέτοια είδους τάφοι δεν απαντώνται στην περιοχή, εκτός από εναν, κοντά στο χωριό Μυροΐνη, αλλά και οι ιδιοί δεν περιείχαν ούτε κόκκαλα ούτε στάχτη, ούτε έδωσαν θε-

βαίες ενδείξεις ταφικής χρήσης.

Το παλαιότερο ορθογώνιο κτίριο έχει διαστάσεις 18 X 27 μέτρα. Η κάτοιχη του παρουσιάζει στοιχεία εκπληκτικά και ουσιαστικά άγνωστα μέχρι σήμερα για τη μινωική αρχιτεκτονική. Εντελώς πρωτότυπα είναι η συμμετρία και η κανονικότητα του σχήματος. Εξάλου η κεντρική αυλή αποτελεί ίσως το παλαιότερο γνωστό δείγμα αυτού του χαρακτηριστικού των — μεταγενέστερων — μινωικών ανακτόρων. Εντελώς νέο στοιχείο είναι ακόμα η εωστοτρέφεια της κατώψης. Τα δομάτια βλέπουν όλα προς την αυλή. Η εισόδος είναι στα δυτικά, πλακόστρωτη (φωτ. 4). Μία δεύτερη μικρή είσοδος, η μάλλον έξοδος, οδηγεί σε μια μικρή αυλή στα ανατολικά. Οι εξωτερικοί τοιχοί του μεγάλου κτηρίου παρουσιάζουν οδοντωτές ενισχύσεις και φθανούν σε πάχος το 1 μέτρο, πράγμα που θα έδινε όχι μόνον προσβέτη ασφαλεία, και χωρίς την υπαρξή του τείχους, αλλά και μια αρκετά επιβλητική εντύπωση. Πράγματι, το σημαντικότερο νέο στοιχείο που προσφέρει το κτίριο της Αγίας Φωτιάς για τη μινωική αρχιτεκτονική είναι η συνειδήτη επιδιώξη από τη μεριά των κατασκευαστών, μνημεώδους εντύπωσης. (φωτ. 5).

Το κτίριο αυτό ήταν μονόφυρο και πιθανότατα λιθόκτιστο μέχρι τη στέγη του. Οσο για το τείχος, αποτελεί ένα ακόμα πρόβλημα. Η αρχιτεκτονική του μορφή θυμίζει αρκετά τα παλαιότερα παράλληλα από τις Κυκλαδες και την Ήπειρωτική Ελλάδα, αλλά ποιος μπορεί να ήταν ο λόγος της κατασκευής του; Κίνδυνος από τη θάλασσα ίσως; (φωτ. 6).

Τα κινητά ευρήματα του μεγάλου κτι-

3. Αγία Φωτιά, Κουφωτά. Η μεγάλη κυκλική κατασκευή μετά το τέλος της ανασκαφής της. Διακρίνεται η είσοδος της και οι τοίχοι του παλαιότερου κτηρίου. Από τα Ανατολικά.

4. Αγία Φωτιά, Κουφωτά. Η πλακόστρωτη είσοδος του ορθογώνιου κτηρίου. Διακρίνεται τμήμα της κεντρικής αυλής. Από τα Δυτικά.

ρίου δεν παρέχουν στοιχεία για ποικιλία χρήσεων. Σίγουρα διαπιστώθηκαν: α) Παρασκευή φαγητού. β) Επεξέργασία σινανού. γ) Κατεργασία αιτηρίου.

Ως αποθεκευτικός χώρος είχε πιθανός χρησιμοποιηθεί ένα τρίτο κυκλικό κτίσμα, σύγχρονο αυτό με το μεγάλο οικοδόμημα, εσωτερικά του τείχους, στα βόρεια.

Δεν δρέθηκαν καθόλου λειμάνια λατρείας, πράγμα που δε σημαίνει πάντας, και έλειψε χώρων αφερεμένων αρχικά σε τέτοιο χρήση. Μήτης το ένα και μοναδικό ψωντικό θάρος υπονοεί μικρή γυναικεία παρουσία: Η εικόνα που παρουσιάζεται στημέρα είναι πιθανότατα παραπλανητική, επειδή ακριβώς είναι ελληπτής: Μετά από σύνοτη κατασκηνωση το κτίριο εγκαταλείπεται. Οι κάτοικοι του θα είχαν την εικαρία να μεταφέρουν τα τυχόν πολύτιμα υπάρχοντά τους.

Η κεραμική είναι χειροποίητη και χωρίς διακόσμηση, οικιακής χρήσης: Εντυπωσιακά μεγάλοι είναι οι αρμόδιοι των λιθίνων εργαλείων, ενώ λίγα τα χάλκινα ευρήματα. (φωτ. 7)

Γιατί λοιπόν κτίστηκε αυτό το κτίριο;

Και γιατί σ' αυτό το σχήμα;

Και γιατί οχυρώθηκε;

Η θέση είναι θέβασια στρατηγική και παρέχει οπικό έλεγχο μιας πολύ εκτεταμένης ζώνης: Ιδιαιτέρη σημασία στην επιλογή του τοπου έπαιξε ασφαλώς η υπαρκή της πεδιάδας: Πάντως, η κορυφή του λόφου είναι αφιλόδενη καθώς δεν έχει νέρο, είναι βραχώδης και εκτεθεμένη στους βόρειους ανέμους, ολόκληρο το χρόνο. Πρόκειται για οργανωμένη εγκατάσταση για την οποία επενδύθηκε μεγάλη εργατική δύναμη. Προϋποθέτει

μια στερεή, αν και μάλλον όχι πολύπλοκη κοινωνική οργάνωση. Πρέπει επίσης να μας κάνει να σκεφθούμε σοδάρα για τη μορφή της οικογένειας την εποχή αυτή και να αναγκρείνουμε τις ενδείξεις μας μ' αυτές που δίνουν οι παλαιότερες ανασκαφές της Προανακτορικής φάσης:

Δυστυχώς δεν μας δόθηκε η ευκαιρία να ερευνήσουμε εβανθλητικά τις πλαγιές του λόφου, όπου υπονοούταν λειμάνια τοιχών, εδώ από το τείχος. Έτσι δεν έσκριβανώθηκε από το κτήριο των Κουφωτών ήταν ένα απομονωμένο κάστρο ή το οχυρωμένο κέντρο ενός οικισμού, μια ακρόπολη δηλαδή. Η κάθε μια απ' αυτές τις απώψεις οδηγεί σε διαφορετικά ιστορικά συμπεράσματα για την — έτσι κι αλλιώς ελλιπείται γνωστή αυτή — εποχή. Η γράφουσα, που επομένως τώρα την τελική δημοσίευση, έχει όλο και περισσότερο την εντύπωση ότι το μνημείο θα κρατήσει, για πάντα ίσως, μερικά από τα μιστικά του. Γίνεται ήδη, και θα συνεχίσει να γίνεται πάλι λόγος μεταξύ των αρχαιολόγων του Αιγαίου για την εύρυτη της Αγίας Φωτιάς. Και το πο περίεργο είναι ότι, πιθανότατα, θα χρησιμοποιηθεί για να στηρίξει αλληλουσκούσυμμες μεταξύ τους θεωρίες: Όπως για παράδειγμα θα γίνει επιχείρημα για την ντόπια κρητική κατασχετική των μικνών ανακτώρων με όλη την ερμηνεία της κοινωνίας στην οποία μια τέτοια θεωρία οδηγεί, αλλά επίσης και για την άποψη των ανατολικών προτύπων των ανακτώρων. (1) Θα χρησιμοποιηθεί για να επιβεβαιώσει την υπάρχη εσωτερικών ταραχών στην Κρήτη κατά την Προανακτορική φάση, αλλά επίσης και για την υπόθεση κινδύνου από τη θάλασσα, (Κυκλαδι-

τες πειρατές ίσως;) κλπ. Για να μη μιλήσουμε για την πιθανότητα υπάρχεις θολωτών τάφων στα τόσα ανατολικό και βόρειο σημείο του νησιού, και μάλιστα παλαιονακτορικών, δηλαδή νεότερων από την πλειονότητα των μεχρι σήμερα γνωστών.

Πάντως, ανεξέρητα από την, πάντα επιμυητή, και εντελώς απαραίτητη από επιστημονική άποψη, συνέχιση της ανασκαφής, θεωρήθηκε επιβεβλημένη η εντατική επιφανειακή έρευνα του γύρου χώρου, δηλαδή της πεδιάδας και δύο λόφων πάνω από το σημερινό χωριό, που πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια του Δήμου Σητείας, το 1985. (2) Χίλια στρέμματα ερευνήθηκαν έτσι. Ο σκοπός ήταν θέβαια να ανακαλυφθούν λειμάνια της εκμετάλλευσης της πεδιάδας στις διάφορες εποχές και καθώς να εντοπισθούν άλλες αρχαίες θέσεις. Συλλέχτηκαν περίπου 7.500 οστάρα, πολλών φασών, μινωικών και νεοτερών, όπως η Ρωμαιοκρατία, η Ενετοκρατία και τη Πουρκοκρατία. Βρέθηκαν εξάλλου αρκετές νέες θέσεις, από τις οποίες οι πιο σημαντικές ανήκουν στην Νεοανακτορική Εποχή (1600-1450 π.Χ. περίπου) και στον 7ο αιώνα π.Χ.

Πετράς

Η θέση αυτή, όπου ο μινωικός οικισμός της Πόλης της Σπείας, ήταν γνωστή από τις αρχές του αιώνα, άσταν η Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή πραγματοποίησε μικρή δοκιμαστική ανασκαφή έρευνα διάρκειας μόνο δύο ημερών.

Από το 1985 αρχίσαμε τη συστηματική έρευνα του χώρου, τόσο με την

5. Αγία Φωτιά, Κουφωτά. Το βόρειο τμήμα του ορθογώνιου κτηρίου. Από τα Ανατολικά. Στο δάσος διακρίνεται η Στέιτεια.

6. Αγία Φωτιά, Κουφωτά. Αποφή της βόρειος πλευράς του τείχους, από τα Δυτικά.

ανασκαφή του οικισμού, όσο και με εκτεταμένες και εντατικές επιπρενιστικές έρευνες, σ' όλη τη γύρω περιοχή. Ο Πετράς έχει γοργή τουριστική ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, απειλήτικη για τα σημαντικά μνημεία, όπως συνήθως συμβαίνει σ' αυτές τις περιπτώσεις. (φωτ. 8)

Βρίσκεται περίπου 500 μέτρα στα Ανατολικά, από το κέντρο της σημερινής πόλης της Στειάς, δίπλα στη θάλασσα. Αποτελείται από τέσσερις, μάλλον χαμηλούς λόφους, με δύο πεδιάδες ανάμεσά τους, οι οποίες πιθανότατα στη μινωική εποχή ήταν σκεπασμένες με νερό, σχηματίζοντας έται δύο ασφαλή λιμάνια. Ο Πετράς απόκτησε «κακό ονοματεία» στους αρχαιολόγους, εδαφία της γεγακάλευπτης του από τον πρώτο ανασκαφέα, ο οποίος σημείωσε στη δημόσιευση του ότι στο μινωικό οικισμός είχε καταστραφεί επί Ενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας και ότι ο κάτοικοι της Στειάς προτίθεντονταν απ' εκεί συστηματικά οικοδομικό λικίδιο. Αυτό άλλως δηλώνει και το όνομα Πετράς.

Η αρχική μας πεποίθηση ότι οι καταστροφές ήταν πολύ μικρότερες κλίμακας, απ' όπου είχε νομίσει ο R.C. Bosanquet επιβεβαώθηκε από την έρευνα των τελευταίων τριών χρόνων. Αποδεικνύεται ότι σώκονταν πολλά μινωικά λειψανά, εξαιρετικά διατηρημένα, άλλα και ιδιαίτερα σημαντικά. (3) φωτ. 9)

Το 1985 και 1986 η ανασκαφή έγινε στην ανατολική πλαγιά του λόφου I. Ερευνήθηκαν τμήματα δύο νεοανατορικών διόροφων σπιτιών. Αυτά φαινεται πώς καταστράφηκαν από σεισμό, κατά τη διάρκεια της Υστερομινωικής (περίπου 1550 ή 1500 π.χ.)

και εγκαταλείφθηκαν. Αργότερα, στην Υστερομινωική IIIA (κατά το 1400 ως 1300 π.χ.) ξανακατοικήθηκε ένα τμήμα του χώρου. Τα κινητά ευρήματα ήταν πολλά και σημαντικά και δείχνουν υψηλό επίπεδο ζωής: Πάνω από 500 πτήλια αγγεία, μερικά μετάλλια αντικείμενα, λίγα κουμπιά, καθώς και κομμάτια τοιχογραφιών, περισσέμενα από τον ορόφο, πτήλια ειδώλια και άλλα αντικείμενα σχετικά με τη λατρεία και πολλά πτήλια και λίγα εργαλεία. Μεγάλη σημεία δεχούνται επίσης τα κεραμικά σπηλιά, εγχάρακτα πάνω σε αγγεία και άλλα πτήλια αντικείμενα, που δρέθηκαν σε μεγάλο αριθμό. Πρέπει ίως να περιμένουμε την υπάρχη και πινακίδων: Το ουσιόγειο ήταν χώρος εργαστηριακός, και είχε επίσης χρηματοποιούσε για την παρασκευή φαγητού και την αποθήκευση διαφόρων αγαθών. Το λαχίστον τέσσερα μεγάλα πιθάρια δρέθηκαν στο ανασκαφέμενο τμήμα του σπιτιού, άλλα πολλά πενδιάφερον ήταν ένα μικρό δωμάτιο, δίπλα στη σκάλα που οδηγούσαν στον ορόφο. Εκεί δρέθηκαν περισσότερα από εξήντα αγγεία κάθε είδους, τοποθετημένα πιθανότατα αρχικά σε ράφια. Μοναδικής σημασίας για τη γνώση της οικονομίας της εποχής εύρυμα ήταν ένα Υστερομινωικό λακέος ακέραιο λίθινο πατητήρι σταφυλιών, ύψους 50 εκατοστών, το μεγαλύτερο μεχρι σήμερα γνωστό μινωικό λίθινο αγγείο, αν δεν κάνω λάθος, που δρέθηκε στη θέση του. Ακριβώς μπροστά από τον κρύστουν το οποίο ακριβεί λάκκος στο πάτωμα του δωματίου, όπου υπήρχε ένας πίθος (ο οποίος επίσης ωκύτων ακέραιος) ύψους λίγο μεγαλύτερου από 1 μέτρο, για να δέχεται το υγρό. (φωτ. 10)

Βαθιές τομές στο εσωτερικό των Υστερομινωικών I σπιτιών έδειξαν ότι η περιοχή κατοικήθηκε και στην Πρωτομινωική φάση, όπως και στη Μεσομινωική. Σ' αυτήν την τελευταία ανήκουν αρκετοί τοιχοί σπιτιών και καλής ποιότητας «καμαράκη» κεραμική.

To 1987 η ανασκαφή συνεχίστηκε στην κορυφή του λόφου, όπου αποκαλύφτηκε ένα μεγάλο ορθογώνιο κτήριο, σχεδόν «μεγαλιθική» κατασκευή, με πάτωμα λαξεύτο στο δράχο, επίσης της Νεοανατορικής φάσης. Έγιναν ακόμα πολλές δοκιμαστικές τομές, που έδειξαν ότι η Υστερομινωική I κατοικήθη (για πολλούς λόγους είναι, νομίμω, ωστότερο να μιλάμε για πόλη, δηλαδή για ένα οικισμό αστικού χαρακτήρα) εκτείνοταν τόσο στις πλαγιές, όσο και στην κορυφή του λόφου.

Σημαντικός ήταν εξάλλου ο καθαρισμός μεγάλου τμήματος ενός αναλημματικού τοίχου. (υστερομινωικός I) που στηρίζει το πλάτωμα στην κορυφή του λόφου. Έχει μήκος περίπου 285 μέτρα και αιωνίεται σε ύψος 1-3,5 μέτρα. Στις πλαγιές του λόφου φαινούνται επιφανειακά λείψανα από αρκετούς ακόμη αναλημματικούς τοίχους. Ο οικισμός του Πετρά, αντιθέτως απ' αυτόν των Γουριών, είναι οργανωμένος σε άνδρα, επειδή ο λόφος είναι σχετικά απότομος.

Ενώ άλλο πολύ σημαντικό πολεοδομικό στοιχείο του Πετρά εξαιρετικά σπάνιο για την Κρήτη, είναι η υπαρκή ενός μεγάλου υστερομινωικού Ι οχυρωματικού τείχους, περίπου κυκλωπίες κατασκευής, με τεράστιους τετράγωνους πύργους, στην πίσσα του λόφου. Μέχρι σήμερα πάνω από 30 μέτρα του έχουν αποκαλυφθεί. Σώζε-

ται σε ύψος 3,50 μέτρων. Φαίνεται πως έκλεινε τον οικισμό από την πλευρά της θάλασσας. Όσο για τους λόγους που οδήγησαν στην κατασκευή μιας τόσο μεγάλης και μνημεώδους οχύρωσης σε ένα παραλιακό οικισμό, την εποχή μάλιστα της λεγόμενης «μινωικής θαλασσοκρατορίας», θα μπορούσαν να γίνουν πολλές υποθέσεις. Άλλα είναι μάλλον πολὺ νωρίς για κάτι τέτοιο, εφ' όσον δε γνωρίζουμε ακόμα τις εξωτερικές σχέσεις της περιοχής. (φωτ. 11)

Η χρονολόγηση του οικισμού και της πιθανής εγκατάλειψης του Πετρά στην Υτερομινική Ια, συνέβειται δέδια με την έκρηξη του πραιτείου της Θήρας, γύρω από την οποία υπάρχει ένας ολόκληρος προβληματισμός, σχετικά τόσο με την απόλυτη χρονολόγηση, όσο και με τις επιπτώσεις που είχε πάνω στα κέντρα της Ανατολικής Κρήτης.

Για να διαπιστωθεί η έκταση του οικισμού, αλλά και για την καλύτερη γνωριμία ολόκληρου του χώρου του Πετρά, έγινε το 1986 εκτεταμένη και εντατική επιφανειακή έρευνα, που κάλυψε κυρίως τους τέσσερις λόφους και πάλι με την οικονομική βούθισθια του Δήμου Σητείας. Επιθεωρήθηκε ότι ο οικισμός καταλάμβανε όλη την έκταση του λόφου που ανασκάπτεται. Δώδεκα ακόμα νέες θέσεις εντοπίσθηκαν, που κυμαίνονταν χρονολογικά από την Τελευταία Νεολιθική (ύψρι στο 3000 π.Χ.) μέχρι την Υτερομινική ΙΙΑ. Συλλέχτηκαν 23.000 οστρακά, πολλά λίθινα εργαλεία και ένας Υτερομινικός ΙΙΑ αφραγδόλιθος εξαιρετικής τέχνης. (φωτ. 12)

Επιστημονίους όπως με την εύρεση νεολιθικών λειμάνων, που φαίνονται μάλιστα να συνέδονται με τα Δωδεκάνησα, η μέχρι σήμερα γνωστή πρώτη κατοικηση στην πόλη της Σητείας, ανεβαίνει τουλάχιστον στο 2000 π.Χ. Τελευταία, κατά τη μελέτη των οστράκων από την επιφανειακή έρευνα, εντοπίστηκε ένα ομηρικό Υτερομινικό Ι κεραμικό εργαστήριο, ειδικευμένο σε ορισμένα σχήματα αγγειών, που ήταν σε θέση να εβαγχεί τα προϊόντα του στη Ζάκρο, το Παλαιάστρο και τα Γουρυνιά. Άλλα δέδια δεν έλειπαν και οι ειωδαγνώς, από όλους τους γειτονικούς τόπους, ακόμα άμας και από την Κνωσό, ήδη από μια πρώιμη Μεσομινιακή φάση.

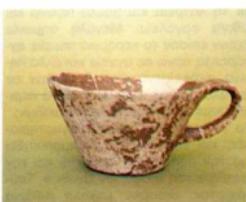
Κόλπος Σητείας

Εκτεταμένη επιφανειακή έρευνα από την πόλη μέχρι τη Μονή Τοπλού, ανολοκλήρωτη ακόμα, δέχινε αρκετά πυκνή μινωική κατοικηση σ' όλη την έκταση του κόλπου, κυριότατα,

8. Πετράς. Άποψη της Σητείας από τον αρχαιολογικό χώρο.

αλλά όχι μόνον, παραλιακή. Ελπίζεται ότι με τη συνέχιση της έρευνας θα γίνει δυνατόν να διευκρινιστούν ολόκληρο το πλέγμα και η μορφή της κατοικησης στις διάφορες φάσεις. Πέντε χρόνια κλείνει φέτος η έρευνα μας για τη μινωική Σητεία. Αρκετά ένιαν, συχνά με περιορισμένα μέσα και σε δυοδεκάς συνήθηκε. Πολύ περισσότερα πρέπει να γίνουν. Και

7. Αγία Φωτιά, Κουφωτά. Μόνωτο κωνικό κύπελλο.

πρώτα από όλα να οιωθούνται τα ίδια τα νηματεία, με την προώθηση των απαλλοτριώσεων. Η Σητεία έχει τη σπάνια τύχη, αντίθετα από τόσες άλλες ελληνικές πόλεις, την ίδια την Αθήνα πρώτα, να είναι κτισμένη σε διαφορετικό μέρος από τον αρχαίο οικισμό. Οι κάτοικοι γλυτώνουν έτσι όλες αυτές τις φθοροποίες (για όλους όσους συμμετέχουν) συγκρούσεις με την Αρχαιολογική Υπηρεσία. Είναι απαραίτητο να γίνουν οι απαλλοτριώσεις πριν προχωρήσει η επέκταση των τουριστικών εγκαταστάσεων, που και καταστρέφουν αρχαίων είναι έναντι σημείο να προκαλέσει, αλλά και την αξία της γης να ανεβάσει στα ύψη.

Όσο για την ίδια την έρευνα του χώρου, επιδιώκει μας είναι η ερευνητική ομάδα να πλαισιωθεί αποτελεσματική με επιστημονες άλλων ειδικοτήτων και να μπορέσει να συνέχισε το έργο της, μετά από την πρώτη δοκιμαστική αυτή πεντετετά.

Η περιοχή έχει ζωτική σημασία για την καλύτερη κατανόηση του μινωικού πολιτισμού, ιδιαιτέρω διασ τον αφορά τις σχέσεις με περιοχές που δρίσκονται στα Ανατολικά και Βορειοανατολικά της Κρήτης, όπως είχε τονίσει ο πρώτος ανασκαφέας της ήδη από το 1901.

Σημειώσεις:

- Τον Ιούνιο του 1984 οργανώθηκε στην Αθήνα, από το Σωματικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, ένα πολύ ενδιαφέρον Συνέδριο με θέμα -Η λειτουργία

12. Πετράς. Υτερομινικώς ΙΙΑ σφραγίδας που αποτελείται από ιαστι, προερχόμενος από την επιφανειακή έρευνα.

9. Πετράς, 1985. Αποψη του Υστερομινωικού Ι σπιτιού. Στο βάθος διακρίνεται το μεγάλο λίθινο ποτητήρι στη θέση του.

10. Πετράς, 1986. Ακέραιοι πίθοι.

11. Πετράς. Τείχος.

των Μινωικών Ανακτόρων». Τα Πρακτικά του μόλις κυκλοφόρησαν. Κατά μα περιηργή σύμπτωση η ανασκαφή της Αγίας Φωτιάς, που τόσο αυξήτειαι, και βασιζήθει, σε σχέση με τα ανάκτορα, έκινητος ακριβώς 15 ημέρες αργότερα.

2. ΒΔ. την παρουσίαση του προγράμματος από τη γράφουσα στο τεύχος 17 της «Αρχαιολογίας» σα. 93-94. «Κανονικός τουρισμός με αρχαιολογική κατεύθυνση».

3. Πολλοί διαπρεπεις συνάδειντο, ιδιαιτέρα Έγινοι, πιστεύουν ότι στον κόλπο της Σητείας πρέπει να αναζητήθει άλλα ένα μινωικό ανάκτορο, ακριβώς στον Πετρά. Η περιοχή, από πολλές αποψεις, είναι ιδιαιτέρα ευνοϊκή για κάτι τέτοιο, ίσως πολὺ περισσότερο από τη Ζάκρο. Στην πραγματικότητα τη τοπογραφία θυμίζει αρκετά τη Γουρνιά, όπου, όπως είναι γνωστό, έχει δρεπεί μια σχετικά μικρή, αλλά σημαντική, από πολλές απόψεις, πόλη και ένα μικρό «ανάκτορο». Βέβαια, σύμφωνα με κάποια, γνωστά στους αρχαιολόγους κύκλους, ανεκδοτό, υποτίθεται ότι όλοι στην Κρήτη φαχνούμε για ανάκτορα!

Βιβλιογραφία

1. R. C. BOSANQUET, Excavations at Petras. *B.S.A.* VIII, 1901, σα. 282-285.
2. Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, Αγία Φωτιά, *Έργον* 1971, σ. 266.
3. Μ. ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ, Νέα στοιχεία για τη μινωική κατοίκηση στην περιοχή της πόλης της Σητείας, *Πρακτικά ΣΤ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, (υπό εκδόση).

Minoan Discoveries in the Area of Siteia Gulf, Eastern Crete.

M. Tsipopoulou

The gulf of Siteia, due to its geographic position, is of vital importance for a better understanding of the Minoan Civilization, and its foreign relations, in particular.

The author of the article has recently conducted a series of excavations and surface surveys both intensive and extensive, which have produced very interesting results:

At Aghia Photia, a unique Late Prepalatial (Middle Minoan Ia) rectangular, fortified building was found, probably a predecessor of the Minoan Palace. An intensive survey in the vicinity showed, in addition, an occupation during Minoan and later times.

At Petras, the excavation of a Minoan settlement (mainly Late Minoan Ia) begun in 1985. There also exists a big fortification wall of an almost Cycllopean appearance. During the thorough survey of the area twelve new archaeological sites were located. Furthermore, a systematic and extensive survey over the entire area of Siteia Gulf revealed several Minoan, mainly coastal, settlements.